

Opponensi vélemény

Hárs Endre

Porträt eines Wiener Feuilletonisten. Ludwig Hevesi (1843–1910)

című MTA-doktori értekezéséről

Hárs Endre a kétnyelvű újságíróról, tárcaíróról, novellistáról, Ludwig Hevesiről (Hevesi Lajosról) írott akadémiai doktori értekezése, amely időközben némileg eltérő címmel könyvalakban is megjelent a würzburgi Königshausen & Neumann kiadónál¹, egy különleges életművet dolgoz fel monografikus formában. Ludwig Hevesi kétségtelenül kora publicisztikájának egyik legsokoldalúbb, legtermékenyebb, legeredetibb alakja, aki rendkívül nagyszámú és változatos műfajokat képviselő írásaival kiemelkedik kortársai közül, s kultúrák között átjáró pesti majd bécsi újságíróként nemcsak közelről követte és regisztrálta kora társadalmának, kultúrájának különféle jelenségeit, hanem jelentősen formálta is a korabeli tárcaírói, művészet-, színház- és irodalomkritikai gyakorlatot.

Az értekezés szerzője Ludwig Hevesi (szinte) teljes életművét vizsgálja², s műve bevezetéseként felvázolja a Hevesivel foglalkozó szakirodalmat, amely már eddig is különféle megközelítésben dolgozta fel Hevesi műveit, azok műfaji, publicisztikai, kulturális vetületeit. A konkrétan Hevesire vonatkozó kortárs kutatás és szakirodalom jól körülhatárolható, amint az e kutatók, így Bognár Zsuzsa, Sármány-Parsons Ilona, Ujvári Hedvig, Ursula Meiszl-Nowopacky, Saly Noémi munkáiból kiviláglik. Hárs Endre ezeket a kutatási eredményeket jól ismeri és reflektálja, saját vizsgálódásait ebben a körben helyezi el, amikor megállapítja, „[d]ie vorliegende Annäherung ans Werk des Feuilletonisten versteht sich jedenfalls als Ergänzung und als Erweiterung des Forschungsfeldes” (d, 10³); ennek megfelelően, bár röviden felvázolja Hevesi életrajzi koordinátáit, az életút állomásait, számára – az életműre koncentrálva – „a publicista szakterületei, témái és főképp műfajai relevánsak” (t, 2⁴).

Hevesi életműve a vizsgálat és elemzés számára hatalmas korpuszt jelent, amely „a korszak médiatörténetének lenyomatát hordozza”, és emiatt „kiemelkedőnek tekinthető a korabeli újságírói életművek sorában is” (t, 3). Hárs Endre ezt az életművet, illetve

---

¹ Hárs, Endre: Der mediale Fußabdruck. Zum Werk des Wiener Feuilletonisten Ludwig Hevesi (1843–1910). Würzburg: Königshausen & Neumann 2020 (Identifizierungen / Identifications, Bd. 7).

² A Sármány-Parsons Ilona megjelenés előtt álló, Hevesi képzőművészetkritikai munkásságát tárgyaló monográfiájában érintett tématerületet a disszertáció ennél fogva inkább csak érinti.

³ A disszertációból származó idézeteket a „d” betűjellel és az oldalszámmal idézem.

⁴ A tézisekből származó idézeteket a „t” betűjellel és az oldalszámmal idézem.

szövegegyüttest a sajtótörténeti, publicisztikai kutatások, kultúra- és irodalomtudományi vizsgálatok és módszerek kontextusában helyezi el, fókuszálva ugyanakkor Hevesi egyéni teljesítményének felmutatására is. Módszertanilag sajtótörténeti kutatásokhoz, a publicisztikai-irodalmi kritika-kutatás „hagyományosabb” területeihez, az életmű elhelyezésében a kulturális közvetítés, kulturális transzferjelenségek vizsgálataihoz is kapcsolódik, de felhasználja a szövegelemzés különféle eljárásait is: itt különös jelentőséget tulajdonít a „distance reading” és a „close reading” kombinált alkalmazásának. Az értekezés szerzője a „distance reading” eljárását Franco Moretti nyomán veti fel – egy bizonyos körben, mégpedig a 240 tárcanovella vizsgálatát bemutató „Hevesis feuilletonistische Novellistik. Überlegungen zu 240 Titeln” című (al)fejezetben (s így más irányú hosszabb előző fejtegetéseket, felvetéseket követően először a 180. oldalon!). Ennek alapján „nem az esztétikai elvárásokat tekinti[] elsődlegesnek, hanem azok habituális, konvencionális sajátosságait” (t, 9), mivel, mint megállapítja, „240 Feuilletons leisten der intensiven Textanalyse Widerstand, während sie anderweitigen, z. B. quantitativen Analysemethoden Möglichkeiten eröffnen” (d, 180). A „distance reading”-et mint nagyobb szövegtömb vizsgálatában alkalmazható eljárást, a ’digital humanities’ területén ismert és használt módszert Hárs Endre nem szorosan alkalmazza, hanem „im Kleinen – innerhalb eines Lebenswerks und ›nur‹ dreistellig” (d, 180), de elgondolása a Hevesi-szövegek bizonyos csoportjainak kezelésére, a műfaji sajátosságokra fókuszálva plauzibilisnek tűnik, és az adott fejezetben képes e 240 tárcanovella szövegegyüttesére nézve belátható megállapításokra jutni: „Die Konzentration auf das Genre – und dessen kommunikativen Bedingungen – kann auch im Fall der feuilletonistischen Novellen mit Resultaten dienen” (d, 181); s így lehetséges a „feuilleton mint tömegtermék” bizonyos – éppen ebből a jellegéből következő – jellemzőit feltárni. Mivel azonban – Hárs Endre szerint is – Hevesi nemcsak „tömegtermelő”, hanem egyéni hangja van és szövegei bizonyos irodalmi kvalitásokkal bírnak, a dolgozat szerzője a „distant reading” eljárását a „close reading” mondhatni bevett módszerével kombinálja, amikor a 240 tárcanovella kiválasztott darabjait elbeszéléstechnikai, stiláris és hasonló szempontok szerint is elemzi, s feltárja egyes kiválasztott szövegek irodalmi stílusjegyeit, narratív sajátosságait, egyes kreatív megoldásait, s ezáltal Hevesi bizonyos, a tárcanovellát magasabb szinten művelő módszerét.

Ezen elemzések láttán viszont felvetődik az a kérdés, hogy a „distant reading” eljárása miért elsősorban e szövegcsoporthoz alkalmazódik, mennyiben lehetséges az egész Hevesi-életművet így olvasni (hiszen éppen Hárs Endre is kiemeli annak számszerűsíthetően is igen nagy mennyiségét, valamint a korabeli tendenciákhoz, irányokhoz kapcsolódását, így ezen

olvasásra való alkalmasságát): a disszertáció más fejezeteiben is felfedezhetők megállapítások, amelyek mintha ebbe az irányba mutathatnának, ezt a lehetőséget azonban Hárs Endre nem veti fel, így egyfajta módszertani heterogenitás benyomása támad az olvasóban (a heterogenitás ugyanakkor nem a „distant reading” és „close reading” kombinált alkalmazására vonatkozik, hanem a „distant reading” illetén korlátozott alkalmazására).

A Hevesi-életmű mint korpusz műfaji, színvonalbeli, tematikus széttartóságát, heterogenitását Hárs Endre a vizsgált szövegek sokrétű rendszerezésével, csoportokba sorolásával igyekszik ellensúlyozni, s így eligazítást nyújtani az olvasónak. Az eddigi Hevesi-kutatásokat az első bevezető fejezet foglalja össze röviden, ebben helyezi el saját kutatásait; a bevezető fejezet második részében Hárs Endre Hevesi önéletrajzi vonatkozású szövegei alapján pályarajzot is felvázol. A bevezetést három nagy fejezet követi; ezek mindegyike sokszorosán tagolt, mégpedig a „a korpusz vizsgálatának” Hárs Endre által kijelölt „három irányát” (t, 3) követve, az életmű korpuszában műfaji-tematikus csomópontokat kijelölve.

Ennek alapján a „Monographisches” címet viselő második fejezet – ebben részben a bevezetésben felvázolt pályarajzot folytatva – Hevesi életrajzi vonatkozású szövegeit taglalja, a kultúraközvetítő szövegek, az ifjúsági művek, valamint a pesti és bécsi vonatkozású várospublicisztikai írások révén tekinti át „a tárcaíró származásából, szocializációjából és szakmájából eredő nyelvi és kulturális diszpozícióját” (t, 4), s így járja körül azt több perspektívából (kulturális kódok közötti határátlépések, a kultúra nemzeti ideológiai keretezésben, a városfejlődés és modernizáció jelenségei).

Az ezt követő „Feuilletonistik” című harmadik fejezet Hevesi utazási vonatkozású műveinek vizsgálatát gyűjti egybe, úti tárcákat, útirajzokat, az utazás és modernizálódás témáit taglaló szövegeket elemelve. Hevesi itt is kora jelenségeire, változásaira reagál, illeszkedve a 19. század második felében a megváltozó életformákhoz igazodva felívelő műfaj(ok) elvárásaihoz, a korszak „mediális lábnyomába” lépve, de egyúttal sajátos lenyomatot/rajzolatot is kialakítva. Ez a nagy fejezet egyúttal az utazás Hevesi láttatta térbeliségét, térbeli kontextualizálását, a kulturális idegenség jelenségeit is elemzi, a német nyelvterületen tett utaktól a dél- és kelet-európai utazásokon át a Monarchián belül, illetve az Európa és Ázsia határán megéltek, majd a kettős szerzőségű amerikai útikönyv reflexiójáig ívelve, egyúttal kiemelve a kiválasztott szövegek narratív jellegzetességeit, stíláriis megformáltságát, Hevesi egyéni kvalitásait is.

A „Belletristik” címet viselő negyedik (egyben legterjedelmesebb) fejezet Hevesi irodalmi jellegű munkáit (novellista és irodalomkritikai írásait) csoportosítja és analizálja: ezen belül kapott helyet a Moretti-féle „distant reading” elemzési eljárást („close readinggel”

kombinálva) alkalmazó, a 240 tárcanovellát tárgyaló alfejezet, melyben Hárs Endre felmutatja Hevesi humorisztikus stílusát, a tárcanovella egyéni hangvételét, a műfaji keretek kitágítását, „a rutin takarásában” felbukkanó „újszerű megoldások[at], különleges részletek[et]” (t, 10), melyek mind Hevesi ezen írásainak jellemző jegyei (egyúttal nemcsak ezen írásoknak, mert, amint az Hárs Endre fejtegetéseiből kiviláglik, mindez Hevesire általánosan jellemzőnek tekinthető). Ezt követi a fantasztikus novellákat elemző alfejezet, amelyben Hárs Endre a fantasztikum kutatás két fő irányát (a „maximalista”, illetve „minimalista fantasztikum-felfogást) alkalmazva, mérlegelve sorolja be ezeket a Hevesi-szövegeket. További alfejezetben tárgyalja Hárs Endre a „Die Althofleute. Ein Sommerroman” című regényt, végül a jórészt nagy irodalmi alakok (Schiller, Lenau, Heine) évfordulós megemlékezéseire készült ünnepi beszédeket és kortársakról (Ibsen, Hofmannsthal) írott kritikákat is. Ez az utolsó alfejezet egyúttal az értekezés zárlata is, amely arra igyekszik rámutatni, hogy Hevesi az irodalmi kanonizációs folyamatokat érzékelve mintegy önmaga írói, kritikusi helyzetét, álláspontját vetíti bele a neves szerzőkről írottakba, így „kimondatlanul magát is elhelyezi a kortársak között” (t, 13).

Az értekezésben az egyes alfejezetek is újabb al-alfejezetekre tagolódnak, s ez az értekezésnek sokrétű szerkezetet biztosít, amely egybefogja és egyszerre külön-külön mutatja be a Hevesi-szövegek számos és sokféle vetületét; ugyanakkor a disszertáció olvasása és az egyes témákat, kérdéseket érintő visszalapozások során zavaró, hogy a tartalomjegyzék ezeket a kisebb egységeket nem tünteti fel, ami megnehezíti az eligazodást, áttekintést.

A Hevesi-életmű szövegegyüttesének illetően „szétszalazása”, a szövegek egyes műfajok, tematikus és egyéb kritériumok szerinti osztályozása Hárs Endre számára lehetőséget teremt a választott kategóriái szerinti áttekinthető tárgyalásra, ugyanakkor a minuciózus osztályozás mellett is kiviláglik az elemzésekből ezen szövegcsoportok átjárhatósága, kirajzolódnak a szövegek kapcsolódási pontjai (bár az értekezés szerzője mindegyikre mintha kevesebb hangsúlyt fektetne): a térképzetek, a térérzékelés mozzanatai, a szociális-kulturális viszonyrendszerek állandó kontextusa, a nyelvek és kultúrák átjárhatósága, a kulturális idegenség érzékelése, az elbeszélés és elbeszélhetőség kérdései, a kulturális és irodalmi hagyományokhoz kötődés meghatározottságai, melyeket a különböző kategóriákba sorolt szövegek nem egyforma hangsúllyal és perspektívából artikulálnak, de az értekezés elemzése alapján kikövetkeztethető sokrétű kapcsolatrendszerük is.

Hárs Endre a mintegy példaként kijelölt Hevesi-szövegek „szoros olvasásával”, egy-egy kiválasztott szöveg (tárcanovella, fantasztikus novella, valamint regény) elemzésével ad hozzá új mozzanatokot a Hevesi-szövegek értelmezéséhez, a részletekre koncentrációval olyan

jegyeket felmutatva, amelyek a Hevesi-szakirodalomban fel-felbukkannak ugyan, ezen elemzések viszont hozzájárulnak elmélyítésükhöz, részletgazdagabb értelmezésükhöz is. Az értekezés illeszkedik az eddigi Hevesi-kutatáshoz, finomítja az így kirajzolódó képet, teljesíti a bevezetésben ígért kiegészítést és kibővítést, módszertanilag is nyújt néhány új, bár nem teljes mértékben végigvitt mozzanatot. A Hevesi-írások sokfélesége következtében az értekezés további eredményének tekinthető a korpusz feltérképezése, az értekezésben magában és lábjegyzet-apparátusában közreadott sokrétű információ.

Az értekezés végén hiányzik az összefoglaló kitekintés: itt jó lett volna beilleszteni egy lezáró utószót/fejezetet, amely áttekinti, összegezi az egyes fejezetek, elemzések során Hevesi műveiről, kulturális, mediális kontextusáról írottakat. Bár Hárs Endre az egyes szövegcsoportok tárgyalásakor értékelő, általánosabb, más szövegcsoportokra is kitekintő megállapításokat is tesz, az értekezés lezártsága érdekében ez a záró összegzés fontos lett volna.

Hárs Endre a sok szövegre, és tágabb értelemben az egész Hevesi-életműre kiterjedő elemzések, rendszerező eljárások alkalmazásával, megállapításai reflexiójával, szakirodalmi kontextualizációjával megírt monografikus munkája több ponton új eredményeket ér el, részletesebb megvilágításba helyezi Ludwig Hevesi munkásságát, és elhelyezi azt a korabeli kulturális-irodalmi horizonton; így új részletekkel gazdagítja a „méltatlanul elfeledett szerző” (t, 14) képét, mintegy beemelve egy tágabb kánonba is.

Mindezek alapján Hárs Endre értekezésének nyilvános védésre bocsátását feltétlenül javaslom.

2021. február 25.

Orosz Magdolna
az MTA doktora